

самодостатніми володарями. Якщо прослідкувати сюжетну лінію тексту стели Кюль-тегіна, то стає очевидним, що каганові заради збереження власної держави слід було регулярно здійснювати військові походи, часто ці походи були безглуздими і могли поставити під питання існування тюркської держави [4, с. 41]. Військові походи мали втілювати в життя ідеологію тюркської державності, яка полягала в примушенні до миру сусідніх народів, що мало бути умовою для того, щоб каган мав змогу заявити про своє головне досягнення, що він нечисленний народ зробив численним, а бідний народ зробив заможним. Очевидно, під цим малось на увазі створення в межах Степу Євразії єдиної політичної й економічної системи.

Отже, тюркський каган, розбудовуючи кочову імперію, забезпечував вірних йому людей статусом шадів і ябгу над підкореними народами. Ці вірні каганові люди мали право визискувати підкорені народи й реалізувати в масштабах влади кожного шادا і ябгу над його народом повноту повноважень самого кагана. Фактично, кожен підвладний каганові місцевий володар мав змогу відчувати себе необмеженим володарем, проте, у війнах, які велись каганом, він мав підкорюватися володареві, від якого отримав свій статус. Так забезпечувався у тюркських державах раннього Середньовіччя баланс у прагненнях еліти й соціальна база політичного устрою кочової держави.

Список використаних джерел

1. Бернштам А. Социально-экономический строй орхоно-енисейских тюрков VI-VIII. Восточно-тюркский каганат и кыркызы / Бернштам А. – М.-Ленинград: Из-во Академии наук СССР, 1946. – 208 с.
2. Кормушин И. В. Тюркские енисейские эпитафии. Грамматика. Текстология / Кормушин И. В. – М.: Наука, 2008. – 342 с.
3. Малявкин А. Г. Танские хроники о государствах Центральной Азии. Тексты и исследования / Малявкин А. Г. – М.: Наука, 1989. – 432 с.
4. Памятник в честь Кюль-тегина // Малов С. Е. Памятники древнетюркской письменности. Тесты и исследования / Малов С. Е. – М.-Ленинград: Изд-во Академии наук СССР, 1951. – С. 33-43.
5. Садри Максуди Арсал. Тюркская история и право / Садри Максуди Арсал. – Казань : Изд-во «Фан», 2002. – 412 с.

*Силка Оксана Захарівна, к. іст. наук, доцент,
Національний університет харчових технологій*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА ОСНОВА ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКИХ ДОБРОВІЛЬНИХ ТОВАРИСТВ В УКРАЇНІ (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.)

Становлення і прогресивний розвиток сучасного демократичного суспільства нерозривно пов'язаний і безпосередньо залежить від існування простору громадської ініціативи і активного функціонування особливих груп

населення, члени яких об'єднуються на принципах самоорганізації й які інституціоналізуються в процесі своєї діяльності. Такими інститутами виступають в тому числі й громадські організації – добровільні об'єднання фізичних осіб (та/або юридичних осіб приватного права) для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних (економічних, соціальних, культурних, екологічних та ін.) інтересів. Громадські організації, з одного боку здійснюють вплив на процес становлення громадянського суспільства та процеси демократичного розвитку держави, а з іншого – самі виступають складовою частиною громадянського суспільства, разом з політичними інститутами та економічними процесами. Категорія «громадянське суспільство» в умовах існування сучасної держави Україна є одним з ключових; сфера суспільної активності розглядається тим полем, у рамках якого існує можливість для самореалізації інтересів, прав і свобод кожного громадянина.

Сучасна тенденція активного сплеску та ефективної діяльності окремих соціальних груп і громадських організацій в українському соціумі має свою історичну основу. Зокрема, в Російській імперії, до складу якої входила й частина території сучасної України, в кінці XIX – на початку XX ст. вже відбувався процес формування громадянського суспільства. Термін «громадянське суспільство» ми використовуємо в тому значенні, яке йому дав Ю. Габермас – це громадська/публічна сфера, яка займає проміжне місце між особистістю і державою, в рамках якої відбувається їх комунікація і формується громадськість з її інститутами: кав'ярні, клуби, товариства [2]. Важливо відзначити, що на українських землях, які входили до складу Австро-Угорської імперії, також функціонували громадські організації. У зв'язку з вищевикладеними фактами, актуальними є дослідження з історії виникнення, розвитку, функціонування громадських організацій різної спрямованості як одного з критеріїв становлення громадянського суспільства. Такі дослідження, як правило, здійснюються в контексті історії повсякденності. На сучасному етапі розвитку історичної науки історія повсякденності є одним з методологічних напрямків наукових досліджень.

Сучасний український історіографічний простір частково заповнений роботами, об'єктами досліджень яких є статутні громадські організації. Діяльність таких товариств, як правило, була спрямована на міський простір і реалізовувалася в рамках міста. Сільські громадські організації не виділялися як окремих, особливий і тому унікальний пласт громадської ініціативи. Діяльність сільських добровільних статутних товариств розглядалася поверхово, в контексті або роботи міських громадських організацій, або як частина кооперативного руху (для місцевих сільськогосподарських товариств). Відсутність робіт з історії вище зафіксованих об'єднань, як складової частини процесу формування громадянського суспільства на початку XX ст., гостро відчувається в сучасній українській науці. В силу деяких об'єктивних і суб'єктивних причин, інституціоналізована сільська ініціатива довгий час залишалася поза сферою професійних інтересів дослідників.

Тим часом вивчення історії та специфіки права реалізації інтересів сільського населення України в досліджуваний період дає можливість зрозуміти не лише громадські, культурні, моральні пріоритети минулого, а й особливості сучасного функціонування добровільних статутних товариств. Сьогодні в Україні велика частина добровільних організацій діє на міському територіальному рівні, сільське населення в своїх суспільних проявах помітно відстає. Тим часом, в умовах формування громадянського суспільства початку ХХ ст., у волосних центрах та селах України вже відбувався процес самоорганізації найбільш свідомих громадян в рамках офіційних добровільних товариств. Результати дослідження процесів виникнення й організації їх діяльності дають певні підстави стверджувати про явище формування мережі позаміських громадських об'єднань.

В українському селі початку ХХ ст. нами зафіксовано наступні види статутних товариств: сільськогосподарські товариства, пожежні товариства і дружини, товариства тверезості, товариства благоустрою, благодійні товариства, товариства допомоги малозабезпеченим учням, відділення церковнопарафіяльних благодійних комітетів, товариства допомоги за релігійною та національною приналежністю, товариства освіти, музично-драматичні товариства, товариства з організації та утримання народних домів, відділення імператорських Російських товариств найрізноманітнішої спрямованості та ін.

Можливість проводити легальну діяльність громадським організаціям була надана законодавством Російської імперії. Вивчення правового поля, в якому діяли сільські товариства, можливо і необхідне за умови використання джерел нормативно-правового походження. До цієї групи ми відносимо законодавчі акти, постанови відповідних міністерств і відомств, рішення губернських і повітових земських органів влади, а також норми основного правового документа, на основі якого відбувалася діяльність громадської організації – «Статуту». Ця група джерел характеризується як об'єктивна і змістовна.

Державно-правове регулювання діяльності громадських організацій в Російській імперії умовно можна поділити на два періоди: до і після 4 березня 1906 р. – часу прийняття «Тимчасових правил про товариства і спілки». Історик А. С. Туманова визначила їх як «перший і єдиний в дореволюційній Росії консолідований законодавчий акт, який регламентував реєстрацію і діяльність громадських організацій» [3, с. 198]. Опускаючи основний перелік законодавчих норм, звернемо увагу, що в 1912 р. відомим педагогом і бібліографом В. І. Чарнолуським було укладено збірник законів, циркулярів і підзаконних актів, які регламентували правове поле діяльності різних видів товариств та спілок. Зміст цієї частини збірника, яка стосується сільських добровільних товариств, частково забезпечує дослідників джерельних матеріалом. Кінець ХІХ ст. в історії громадських організацій ознаменувався появою ряду рекомендованих текстів «Статутів» для різних видів об'єднань. Факт реєстрації нового Товариства на підставі положень тексту того чи іншого

«Типового статуту» надає можливість сучасним дослідникам кваліфікувати його тип і таким чином виявити усі складові системи сільських статутних товариств в певних географічних рамках.

Отже, для сільськогосподарських товариств обов'язковим до виконання були норми «Типового статуту для місцевих сільськогосподарських товариств» від 29 лютого 1898 р. Відзначимо, що текст «Статуту» тих товариств, діяльність яких оформилася до 1906 р., підписував керівник міністерства державного майна, а після 1906 р. – губернатор.

Сільські добровільні пожежні товариства і дружини функціонували відповідно до положень «Типового статуту для пожежних товариств» від 23 січня 1896 р. і «Правил про запровадження в дію типового статуту для сільських пожежних дружин» від 5 серпня 1897 р. До 1906 р. дозвільним правом на діяльність добровільних пожежних організацій володів міністр внутрішніх справ. Стосовно законодавчого поля, в рамках якого діяли пожежні товариства, історик Л. В. Баличева висловила так: «У другій половині XIX ст. формується організаційна структура добровільних пожежних об'єднань, але при цьому їх законодавча основа не була відпрацьована ще й на початку XX ст.» [1, с. 37].

«Статути» місцевих, як правило волосних, товариств допомоги малозабезпеченим учням майже завжди повторювали норми «Типового статуту товариств допомоги матеріально незабезпеченим учням» від 27 листопада 1897 р. Їх реєстрацію до 1906 р. здійснював міністр внутрішніх справ.

Для товариств благоустрою, благодійних товариств і громадських товариств тверезості не було вироблено єдиних зразків «Статутів». У зв'язку з таким станом речей ми маємо ряд прикладів усвідомленої громадянської ініціативи щодо оформлення добровільних статутних організацій.

Сільські відділення (окружні правління, філії) імператорських Російських товариств функціонували відповідно до норм «Статутів» материнських організацій. Періодичні зміни в основному документі добровільних організацій були обов'язкові до виконання у всіх їх структурних підрозділах та відділеннях.

На підставі аналізу текстів «Статутів» досліджуваних товариств є можливим провести систематизацію за наступними категоріями: назва організацій, їх мета і завдання, район і напрямок діяльності, імена та місця проживання ініціаторів реєстрації товариств, механізм вступу до товариств і зупинка членства, розмір членських внесків і процедура їх оплати, склад правління, механізм його обрання, механізм ведення звітної документації тощо. Глибоке дослідження статутних документів громадських організацій дає можливість зрозуміти основні тенденції в політиці держави щодо добровільних товариств, зокрема й тих, діяльність яких було організовано в сільській місцевості України.

Таким чином чинне законодавство забезпечувало процес реєстрації і функціонування добровільних товариств. Основні його норми безпосередньо впливали на темпи розвитку громадських ініціатив, організаційні форми, способи і методи роботи громадського активу. Більше того, законодавчі

ініціативи початку ХХ ст. створили якісно нову правову основу для розвитку системи громадських об'єднань, зокрема й сільських. Її результати стали відчутними починаючи з 1909–1910 рр. – періоду, в якому було зафіксовано стрімкі темпи кількісного зростання у всіх видах громадських організацій.

Список використаних джерел

1. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство/ Ю. Габермас. – Львів : Літопис, 2000. – 319 с.

2. Туманова А. С. Деятельность Министерства юстиции России по разработке законодательства об обществах и союзах в начале ХХ века / А. С. Туманова // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2000. – № 6. – С. 191–198.

3. Баличева Л. В. Створення та діяльність добровільних пожежних товариств на Україні в ХІХ ст. / Л. В. Баличева // Проблемы пожарной безопасности. – Х., 2003. – Вып. 16. – С. 35–38.

*Стеценко Світлана Власівна, к. іст. н., доцент,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

СОЦЕКОГЕНЕЗ УКРАЇНЦІВ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Місцеві вибори в Україні показали, що виборець уже не шукає в партійних гаслах готових рішень, відкидає гру в ідейне протиборство щодо зміни державного курсу, прагне конкретних позитивних результатів реформування. Носії сучасної української ідентичності продемонстрували, що їх свідомість вмістила в себе як ліберальне поняття громадянського суспільства, так і поняття спільності співвітчизників, народу, який не лише свідомо конструює соціальну реальність з урахуванням власного вибору, а й успадковує її.

На думку Ю. Габермаса, донедавна і Західна Європа жила з амбівалентною свідомістю, де вміщались начала й громадянськості, й народності: «Своїм історичним успіхом національна держава зобов'язана тій обставині, що вона замінила ті, що розпадалися, корпоративні зв'язки раннього новоєвропейського суспільства солідарною взаємністю між громадянами держави. Але це республіканське завоювання виявляється у небезпеці, якщо інтегративна сила громадянської нації зводиться назад до дополітичної данності народу, що виник природним шляхом, тобто до чогось, що не залежить від формування суспільної думки, політичної волі самих громадян» [9, с. 211–212].

Наукова розробка проблематики соціально-економічної генези (соцекогенезу) вкупі з етно- та націогенезом дозволяє виявити основи системи